

Az erdélyi maffia

Hosszú évekig nyöggük még, azt hiszem, az idei Térey-ösztöndíj körüli vitát. Január elején jelentették be: a „középnemzedékhez” tartozó negyvenöt író, költő kap legalább kétéves, öt évre hosszabbítható, magyarországi léptékkal mérve jelentős támogatást. A Térey-listán felbukkantak a kormány emberei, olyanok, akik politikailag nem tagozódtak be, és olyanok is, akik nyíltan szembefordultak eddig a kormánnyal. Mivel évek óta nincs, illetve alig van ellenzékiek számára (vagy a kurzusba be nem tagozódók számára) hozzáférhető forrás, mivel a magyar írók zöme rendszeres jövedelem nélkül rendkívül nehéz anyagi körülmények között él, az ösztöndíj példátlan segítségnek és lehetőségnek tűnhet. Feltéve, ha nem veszünk tudomást azokról a méltatlan, heves vitákról, támadásokról, amelyek a kultúrpolitikában folynak, vagyis a hivatalos, elitcserével fenyegető propaganda megnevezésével: a kultúrkampfról. Ha viszont ezt az elitcserét célzó stratégiát komolyan vesszük (és miért ne vennénk), akkor a Térey-ösztöndíj legalább akkora fenyegetés, mint amekkora lehetőségnek tűnik.

84

Sokan sok szempontot felvetettek: azt, hogy a pályázat nem is volt pályázat (hiszen a jelöltek nem nyújtottak be pályázatot, sokan azt sem tudták, hogy a szakmai szervezetek jelölték őket), hogy sokáig nem volt ismert, ki és milyen szempontok alapján dönt a díjazottakról, hogy ugyanazon a listán kaptak helyet elismert írók, költők és dilettánsok. Arról, hogy a pályázat hogyan illeszkedik be a Petőfi Irodalmi Múzeum eddigi működésébe, a kurzus „irodalompolitikájába”, kevesebb szó esett. Talán azért, mert a teljes, több éve tartó folyamatot az írószervezetek megszüntetésétől, ellehetetlenítésétől, a magyar sajtó leépítésétől, az írók, szerkesztők, kritikusok marginalizálásán át az értelmiség általános megbélyegzéséig nem is látják át. Túl sok a feldolgozandó trauma, információ, túl sok az olyan konfliktus, amelyet fel kellene vállalni, amibe bele kellene menni. A deklarált cél a nemzetállami kultúra felfrissítése, megújítása, az új elit kialakítása, helyzetbe hozása. Ez pedig már túl elvont és ugyanakkor riasztó is ahhoz, hogy valaki azt firtassa, a nagyképbe hogyan illeszkedik bele a Térey-ösztöndíj. Hogy azt feszegesse, miért kelti ez a díj az irodalmi elitek megbékélésének illúzióját, holott valójában épp az ellenkezője zajlik: a kurzust eddig kritizálók vagy a kurzustól magukat távol tartók hiteltelenítése, megvásárlása, megfélemlítése folyik.

Ha igazi, szabad, tartalmas vita bontakozna ki a Térey-ösztöndíjről (és a mögötte álló irodalompolitikáról, politikáról, hatalomról), a magyar közélet egyik legfontosabb dialógusa indulna el, amely önreflexióra kényszeríthetné a hatalmat és az ellenzéket egyaránt. Ehhez azonban számos olyan, nehezen kezelhető kérdésről kellene nyíltan beszélni, amelyhez sem elég ismeretük, sem elég elszántságuk nincs a résztvevőknek. Szóba kellene hozni például a magyar irodalmat művelők egzisztenciális kiszolgáltatottságát is.

Nincs erő, akarat és tudás a tiszta beszédhez. Azonnal beindult az öncenzúra. „Ne hagyjuk, hogy a hatalom egymással szembefordítson bennünket”

– lehetett hallani többektől ezekben a hetekben. „Őrizzük meg a méltóságunkat” – javasolták mások. Egy olyan országban hangzottak el ezek az intelmek, amelyben a társadalom folyamatos megosztása és szembeállítása, a méltóság megvonása kormányzati cél.

A negyvenöt író többsége elfogadta a havi támogatást. Január végéig öten mondtak nemet: köztük először Bartók Imre és Csehy Zoltán. Lemondó nyilatkozatuk felért egy kiáltvánnyal. Bartók Imre arra kérte író társait, „ne tegyenek úgy”, mintha a Térey-ösztöndíj mögött lévő problémák, dilemmák, kifogások nem léteznének. Csehy Zoltán elutasította a dilettantizmust, az ösztöndíjszerződés diktálta függőségi viszonyt. És kisebbségiként azt a nyomást, amit a (politikai) többség ezzel a támogatással gyakorol rá. Csehy szlovákiai magyarként tiltakozott, és így mutatott rá a nemzetállami irodalompolitika csapdáira.

Arról, hogy az „erdélyi, illetve határon túli maffia” megszállta a magyar irodalmi, színházi és úgy általában a teljes magyar kulturális életet, sokszor szó esik a felszínes, ám indulatokkal teli vitákban. A számok és a nevek szintjén tényleg azt látni, hogy az erdélyiek aránya a különböző kuratóriumokban, intézményekben, döntési fórumokon – és igen, a Térey-ösztöndíj díjazottjainak listáján is – magas. Ez a felülreprezentáció illeszkedik abba a képbe, hogy a magyar kormány kedvez az erdélyieknek. „Megvásárolta” őket a könnyített kettős állampolgársággal, az emelt összegű erdélyi támogatásokkal, befektetésekkel. És ennek a tranzakciónak a része az is, hogy az új elit kedvezményezettjei között is több az erdélyi. És minél több az erdélyi, annál erősebb az erdélyi hálózat. Egymást segítő, egymást helyzetbe hozó emberek szövetségét látjuk. A hálózati logika valóban ezt diktálja.

Ez a véd- és dacszövetség, a beépülés, a klientúra építése követhető, tetten érhető. Egyvalami hiányzik a rendszerből, ebből a képletből: Erdély. És Erdély hiányát nem érzékeli az, nem is érti az, aki a nemzetállam felől közelít, aki a nemzetállamban él. Ebben az Erdély-vakságban szenvednek a kormánypártiak és az ellenzékiek egyaránt. Ha csak az utóbbi évek irodalmi, irodalompolitikai folyamatait tekintjük, azt látjuk, hogy Erdély ebben a túlfinanszírozott, protekcionista rendszerben megfakult, sematikussá vált. Az erdélytelenítés első korszaka az irodalmi kultuszok versenyeztetése volt. A Wass-kultusz kormányzati felvállalásával, támogatásával kezdődött, a Nyirő-kultusz kiépítésével folytatódott. Amellyel párhuzamosan eltűnt számos, korábban Magyarországon is ismert erdélyi életmű: a kortárs magyar irodalomból Sütő Andrásé a leglátványosabban. Ma már alig említik a rendszerváltás emblematikus figuráját, a fekete március hősét és áldozatát.

A második fázisban a kortárs erdélyi/székely irodalom imitálása következett – jelentős kormányzati tőkebefektetéssel. Nem lapokban, irodalmi körökkel, irodalmi „élettel”. Hanem cégekkel, alapítványokkal, társulásokkal: bármivel, amibe pénz fektethető be, ami pályáz és elszámol. Ami az irodalmat üzleti vállalkozásként működteti. A csíki sör mellett megjelent a piacon a székely regény, a vers, a kispróza, a „székely punk irodalom”. A brand sokkal inkább a „székely”, mintsem az „erdélyi” volt ebben az időszakban, a tízes évek második felében. Egyrészt azért, mert a hálózatépítés a Székelyföldön (illetve a székelyföldiek részvételével Kolozsváron) működött hatékonyan. Másrészt azért, mert

az „erdélyiség” kevésbé fért bele a nemzetállami logikába, kevésbé volt értékesíthető ezen a nemzeti kulturális piacon, mint a „székelység”. Székelyföldről ugyanúgy kezdtek el beszélni, gondolkodni, Székelyföldet ugyanúgy kezdték el képviselni, mint a nemzetállam egy még megmenthető részét, kiemelt terét. Azt a vidéket, ahol a „többszámú magyarok” élnek, ami még vagy már megint „igazi”. És miután a „székely” mint irodalmi brand megerősödött, a „székely irodalom” mint irodalmi vállalkozás jövedelmezőnek, pontosabban támogatásra érdemesnek bizonyult, eljött a pillanat, hogy a teljes magyar irodalmat a Székelyföldön már kipróbált modell szerint szervezzék újjá. Ez a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. létrejöttének, majd a Petőfi Irodalmi Múzeum átszervezésének időszaka. Ma már a PIM pont úgy működik, akár egy székelyföldi „irodalmi” kocsmá, amelyben az számít, ki kinek a barátja, ki kinek fizet egy sört, és ki kivel megy ki verekedni a hóra. Informális, külön alkukon alapuló rendszer jött létre, amelynek célja a bevételmaximalizálás, és ami akkor sikeres, ha minden szellemi, kreatív energiáját a profitot hozó brandépítésnek rendeli alá. Körülbelül ennyit jelent ma az „erdélyiség”, illetve a „székelység”, és ennyire „erdélyi” a közforrásokat leszívó erdélyi maffia.

És mi történt mindeközben a magyar hatalmi struktúrákba be nem tagozódó erdélyi magyar kultúrával? Ugyanaz, mint a magyarországgal. Aki nem akart részt venni a kultuszépítésben, a sematizálásban, aki túl autonóm ahhoz, hogy bármilyen közös brandet átvegyen, aki nem követi a nemzetállami logikát, aki több nyelven és regiszteren beszél, aki nem veti magát alá a kontrollnak és a hierarchiának, aki ellenáll, az marginalizált lesz. Kimarad a lexikonokból, lemarad az ösztöndíjlistákról, visszamondják a felkérését, kivágják a műsorból. És ugyanúgy, mint a magyarországi ellenkultúra, külföldre kényszerül, vagy legalábbis arra, hogy ne magyarul, ne csak magyarul szóljon, ne csak a magyar közönségnek. Erdélyben ez könnyebb: a román színházak, kiadók, lapok barátságosak, megértők. Mindenki érzékeli, hogy milyen harc folyik a magyar frontvonalon. Szerencsésebb pillanatokban inspiratívnak tűnik ez a helyzet, mert meg lehet tapasztalni, hogy van élet a hatalmi logikán túl. Kevésbé szerencsés pillanatokban bénítónak és fullasztónak tűnik, mert erdélyiként könnyű megbélyegzetté, gyanússá válni.

Mindeközben az ember kénytelen azzal szembesülni, hogyan háznak székely, erdélyi mimikrivel a hatalom emberei. Hogyan szidalmazták az erdélyi maffiát a kétségbeesett, kiábrándult ellenzékiek. Hiába tudja, milyen messze van mindettől Erdély. Tehetetlen. Ezekben a vitákban, helyzetekben Erdély csupán ürügy, alibi vagy szitokszó. Mi az, ami menthető? Semmi. Erdélyt nem kell megmenteni, mert ez a korrupciós folyamat, a kultúrájának ez a devalválódása Erdélyt nem érinti. Ez a kultúravesztésre és kulturális vesztegetésre épülő rendszer összeomlik majd, és maga alá temeti a saját közhelyeit, a klientúráját. Ha van tanulsága az elmúlt évek székelyföldi irodalmi kocsmabizniszeknek, akkor az az, hogy ezek rövid élet-tartamú kis seftelések. Amelyeket elvisz majd az átláthatatlanság, a diletantizmus, a szabálytalankodás és a tartalmatlanság. Addig pedig állni kell a sarat, és állhatatosan ismételtetni „kívülről”, „kisebbségiként”, hogy ez a (nemzetállami) rendszer nem elfogadható. Nem sértheti a szellemi autonómiát. Az integritást.

Akárhány milliárdból, akármilyen ösztöndíjjal sem vehetik meg Erdélyt.